

هزاردستان؛ سریالی که دیگر تکرار نشد

مجموعه تلویزیونی هزاردستان به کارگردانی زنده‌یاد علی حاتمی یکی از مجموعه‌های ماندگار تلویزیون است، مجموعه‌ای که سال ۱۳۶۷ از شبکه یک پخش شد و روند تولید مجموعه‌های تاریخی را تحت تاثیر قرار داد.

مجموعه تلویزیونی هزاردستان به کارگردانی زنده‌یاد علی حاتمی یکی از مجموعه‌های ماندگار تلویزیون است، مجموعه‌ای که سال ۱۳۶۷ از شبکه یک پخش شد و روند تولید مجموعه‌های تاریخی را تحت تاثیر قرار داد.

زنده‌یاد علی حاتمی پس از ساخت مجموعه‌های تلویزیونی مثنوی معنوی، سلطان صاحبقران و ، سومین اثر تلویزیونی‌اش را با عنوان هزاردستان ساخت. او در این مجموعه از بهترین عوامل و بازیگران چون مازیار پرتو، داد فحیمی، مرتضی حنانه، ولی‌الله خاکدان، جمشید مشایخی، عزت‌الله انتظامی، علی نصیریان، داود رشیدی، محمدعلی کشاورز و..... را انتخاب کرد.

در مجموعه هزاردستان شخصیت‌هایی چون شعبون استخوانی تا روحانی مبارز و جلیل القدری که بار مبارزه در بسیاری از زمینه‌ها به دوش می‌کشید، حضور داشتند. فضاهای تهران قدیم که بارزترین جلوه بصری این مجموعه است به طراحی دکور جانی کورنتا و به سرپرستی خود حاتمی وابسته بود و در این فضا انواع اماکن قدیمی لحاظ وجود داشت.

در واقع احداث شهرک سینمایی غزالی در سال ۱۳۵۸ در بزرگراه کرج به طرح و پیشنهاد شادروان علی حاتمی، کارگردان شهیر سینمای ایران و اجرای ولی‌الله خاکدان، آغاز شد. طرح علی حاتمی و ولی‌الله خاکدان تولید سریالی با مضمون تاریخ سیاسی معاصر ایران بود که فاصله‌ای کوتاه از اوایل دوره پهلوی اول را در بر می‌گرفت.

همزمان با آغاز تولید هزار دستان، از آنجا که این سریال شرایط جغرافیایی و شهری مناسب همان دوران اوایل قرن چهاردهم خورشیدی را لازم داشت، احداث شهرک سینمایی نیز آغاز شد. ۱۰ هکتار مساحت برای ساخت و بازسازی تهران قدیم در نظر گرفته شد و سپس عکس‌هایی از ساختمان‌ها، عمارت‌های دولتی، محله‌ها، خیابان‌های تهران و لباس و نوع پوشش تهیه شد.

حاتمی عکس‌ها و اسناد را در شهرک سینمایی چینه چیتا ایتالیا، با کمک نقاشی ایتالیایی اتود زد و تابلوهای کوچکی به وجود آورد. سپس با کمک یکی از بهترین دکوراتورهای ایتالیایی به نام جانی کورنتا و گروه بزرگ او نقشه شهرک را در مقیاس یک هزار برابر کوچکتر ترسیم کرد و با ساخت ماکتی از شهرک به ایران بازگشت. علی حاتمی پس از مدتی با بررسی زمین‌های کنار بزرگراه تهران کرج، احداث شهرک سینمایی را در اسفند سال ۱۳۵۸، آغاز کرد.

از مکان‌های سریال هزار دستان می‌توان به میدان توپخانه، ساختمان شهرداری، لاله زار، اکباتان، گراند هتل، جواهر فروشی قازاریان، ساختمان شاه آباد، چاپخانه مظفر و کافه پارس تهران قدیم اشاره کرد.

علی حاتمی: سعی کردم هزاردستان تلفیق شخصیت‌های تاریخی و ذهن خودم باشد

زنده‌یاد علی حاتمی به هنگام پخش مجموعه هزاردستان در سال ۱۳۶۷ با خبرنگار هفته‌نامه سروش گفتگو کرد. او چگونگی شکل‌گیری مجموعه‌اش با این جمله شرح داد: بعد از سلطان صاحبقران قرار شد مجموعه دیگری را برای تلویزیون بسازم که البته آن مجموعه

جاده ابریشم نبود، بلکه مجموعه‌ای به نام انحصار تنباکو بود. من هم حدود شش تا هفت ماه روی این مسئله تحقیق کردم. بعد از یکسال متنی تهیه شد و به صورت طرح به سازمان تلویزیون و رادیو آن زمان ارائه دادم.

وی ادامه داد: با طرح انحصار تنباکو مخالفت شد و گفتند شما مجموعه دیگری برای ما بسازید. بعد از این اتفاق، یعنی پس از سلطان صاحبقران سر من هم شلوغ شده بود، زیرا همه تهیه‌کنندگان دوست داشتند من برای آنها کار کنم و از سوی دیگر رفت و آمدهایم زیاد شده بود و فرصت تحقیقات نداشتم. فقط در فاصله تحقیقات سوته دلان این فرصت دست داد. در واقع من بعد از مثنوی معنوی و سلطان صاحبقران به طور کلی مجموعه سازی می‌کردم و امیدوار هم بودم به این هدفم برسم. هدفم این بود تا مجموعه بسازم و به ترتیب آنها را کاملتر کنم.

این کارگردان در ادامه گفتگوهایش خاطرنشان ساخت: در نتیجه در کار اول شش قسمت، در کار دوم ۱۳ قسمت و در کار سوم هم که گام بلندتری بود، قرار بود ۲۶ قسمت مجموعه بسازم. در نتیجه من باید روی قصه کار می‌کردم و وقت کافی هم می‌داشتم تا بتوانم یک چنین قصه‌ای طولانی را بنویسم. من در هزار دستانتجربیاتم را در زمان سلطان صاحبقران را جمع کرده و یک مجموعه تاریخی ساختم، اما در این مجموعه قصد داشتم از چند چهره تاریخی استفاده کنم و بقیه را از چهره‌های ذهنی خودم استفاده کنم و این تلفیقی بود از قصه و واقعیت. یعنی تاریخ و افرادی که زاده و ساخته ذهن نویسنده بود به وجود بیاورم و یا احیاناً چند تا شخصیت تاریخی را هم در هم ادغام کنم و شخصیت تازه‌ای را از تلفیق اینها به دست بیاورم.

وی درباره روند مراحل نگارش گفت: برای نگارش متن که بیشتر از یک رمان هم بود، فرصت کافی می‌خواست؛ اما آرامش نداشتم، نه در دفتر کارم و نه در خانه، چون مرتب تلفن زنگ می‌زد. به همین خاطر تصمیم گرفتم بروم به شهری مثل شیراز، اما متوجه شدم که در آنجا باز هم خانواده در دسترس است. بعد به این فکر افتادم که به یک کشور بروم که البته انگلیس نباشد، زیرا چند کلمه هم می‌توانستم صحبت کنم، به همین دلیل فرانسه را انتخاب کردم. مطلقاً نمی‌توانستم صحبت کنم. پس توسط نامه‌ای از تلویزیون، هتلی گرفته شد و ماه ژوئیه را انتخاب کردم، چون پاریس در این زمان خلوت بود.

برای نوشتن هزاردستان سرم را از ته تراشیدم

زنه‌یاد علی حاتمی در ادامه گفتگویش با این نشریه افزود: اولین کاری را هم که در آنجا انجام دادم، رفتن به سلمانی بود تا سرم را از ته بتراشم تا رویم نشود به خیابان بروم و تنها کارم این باشد که از صبح تا شب بنویسم. کار چیزی در حدود ۶۰ تا ۷۰ شخصیت داشت که نامگذاری برای آنها هم وقت می‌گرفت. در خصوص دیالوگ‌ها هم باید بگویم من مفاهیم حرف‌های شخصیت‌ها را می‌نوشتم و به صورت سناریو آن چیزی را که کامل بود و ارزش کلامی داشت بعد رویش کار می‌کردم. دومین اقدام مهم و موثر برای تولید هزاردستان انتخاب شهرک و بقیه دکورهای تهران قدیم بود.

وی در ادامه خاطرنشان ساخت: بر اساس تحقیقاتی که انجام داده بودم، سفری به ایتالیا داشتم و انواع ساخت دکورها را از نظر زیربنایی بررسی کردم و با بهترین متخصص‌ها تماس گرفتم و چون کار کترات خودم بود به عنوان یک کار شخصی برخورد کردم، به همین دلیل قیمت‌ها را ارزان‌تر حساب کردند؛ زیرا اگر می‌فهمیدند که اگر کار برای تلویزیون است رقم بسیار بالاتر می‌رفت. در واقع در همان سفر ایتالیا قرارهایمان را گذاشتیم و ماکت شهر را بر اساس عکس‌های جمع‌آوری شده ساختیم، به همین دلیل اگر شما شهرک را ببینید متوجه می‌شوید که برخی قسمت‌ها از یک شهر انتخاب شده و برخی از شهر دیگر.

سرنوشت مجموعه هزاردستان بعد از انقلاب تا مدتی بلاتکلیف ماند

این کارگردان ادامه داد: حتی از نظر گریم و یا بافت کلاه گیس‌ها که موسسه روکتی بافته می‌شد، این کارها توسط بهترین استاد‌های کارهای این حرفه ساخته شده بود. به این ترتیب فکر می‌کنم چیزی در حدود ۱۵ روز بعد از ۲۲ بهمن ماه سال ۵۷ کار من تمام شد، اما پس از انقلاب سرنوشت مجموعه هزاردستان نیز تا مدتی بلاتکلیف ماند. برای چگونگی ادامه کار من سه پیشنهاد به تلویزیون دادم و آنها نیز حسن نیت نشان دادند و گفتند که ما هم می‌خواهیم، ولی فعلاً فرصت تصمیم‌گیری نیست، اما شما اگر بتوانید به ما برنامه برسانید مهمتر است. برای همین من هم از سریال سلطان صاحبقران دو فیلم سینمایی با عناوین میرزارضا و امیرکبیر که چند بار هم در طول انقلاب پخش شد، ارائه دادم.

وی در این گفتگو اشاره کرد: اما پس از چندی تلویزیون به من گفت ما این سریال را خواهیم ساخت، اما باید متن را بخوانیم. من از

آنجایی که امیدوار بودم که این کار ساخته شود در مدت چند سالی که کار به تاخیر افتاده بود حدود ۸۰ تا ۹۰ درصد آکسسوار را تهیه کرده بودم.

زنده‌یاد علی حاتمی در این گفتگو درباره اینکه بعد از تصویب هزاردستان و شروع شدن جنگ و نیامدن متخصصان خارج از کشور به ایران برای طراحی صحنه و گریم چه اقدامی انجام دادید، گفت: به خاطر جنگ متخصصان خارجی تن به ریسک حضور در ایران نمی‌دادند، به همین دلیل از متخصصان خودمان استفاده کردیم. در خصوص گریم آقایان عبدالله اسکندری و جلال معیریان عمل کردند و باید بگویم برای نخستین بار کاری واکه، آن گریمور ایتالیایی فقط طرحش را می‌داد و خودش می‌بافتند، ولی چیزی که بافتند که از سطح آن گریمور ایتالیایی بالاتر بود.

حاتمی ادامه داد: در واقع همه نیرو و انرژی‌مان را گذاشتیم و من هم که احساس می‌کردم شاید این تنها و آخرین کار باشد، تمام تلاشم را می‌کردم.

مشایخی: از کار با علی حاتمی لذت می‌بردم

جمشید مشایخی، ایفاگر نقش رضا تفنگچی درباره بازی در مجموعه هزاردستان گفت: علی سال ۵۸ تصمیم گرفت این سریال را کار کند. به یاد دارم در لاله زار نو در یک خانه قدیمی کار را شروع کردیم. در ابتدا قرار بود من همراه خانم فخری خوروش بازی کنم، اما علی به دلیل اینکه معتقد بود سن خانم باید کمتر باشد آن صحنه را با شهلا میربختیار بازی کردم. البته قبل از شروع کار حاتمی به من گفت جمشید دستمزدی که در این کار داده می‌شود، ممکن است زیاد نباشد؛ اما می‌خواهم با تمام وجودمان کار کنیم و دقیقاً هم همین اتفاق افتد. همه هنرمندان همچون آقایان اسکندری، معیریان و ... زحمت زیادی برای مجموعه هزاردستان کشیدند.

وی ادامه داد: بعد از این لوکیشن برای ضبط سکانس‌های زندان رضا تفنگچی به اقدسیه رفتیم و در آنجا کار را ادامه دادیم و بعد به شهرک سینمایی واقع در کیلومتر ۱۵ جاده کرج رفتیم. ضبط مجموعه هزاردستان به دلیل وقفه‌هایی که ایجاد می‌شد تا سال ۱۳۶۴ طول کشید. توقف‌های مکرر این پروژه به خاطر تغییر مسئولان بود.

بازیگر نقش رضا تفنگچی درباره اینکه آیا توقف‌های کار شما را خسته نمی‌کرد، توضیح داد: نه، اصلاً خسته نمی‌شدم، چون کار با علی را خیلی دوست داشتم و از آن لذت می‌بردم. گرچه بازی رضا تفنگچی و رضا خوشنویس دشواری‌های خودش را داشت، اما خیلی شیرین بود.

مشایخی درباره جایگاه هزاردستان در کارنامه هنری‌اش گفت: واقعاً جایگاه برجسته‌ای دارد. برای من همیشه بازی در آثار علی لذتبخش بود و مجموعه هزاردستان برایم خاطرات زیادی را بر جای گذاشته است. به نظرم دیالوگ‌هایی که علی می‌نوشت خیلی شاعرانه و زیبا بود. علی همیشه در آثارش موفق بود، چون به راحتی از صحنه‌ها نمی‌گذشت و برای تک تک پلان‌ها وقت می‌گذاشت. او مثل کارگردانی نبود که ادای این رشته را در می‌آوردند. اگر بازیگر نظری داشت به نظرش احترام می‌گذاشت

وی اشاره کرد: به یاد دارم در فیلم کمال الملک در صحنه‌ای که بازی داشتم، احساس کردم دیالوگ‌های کمال الملک زیاد خوب نیست. درباره این موضوع با علی صحبت کردم و او هم با رویی گشاده پذیرفت و نیم ساعت تمام وقت گذاشت تا دیالوگ مناسب‌تری بنویسند.

بازیگر هزاردستان ویژگی زنده‌یاد علی حاتمی را انعطاف‌پذیر بودن او برشمرد و گفت: او همیشه با منطق حرف می‌زد و منطقی هم پاسخ می‌داد. البته خیلی حیف شد، چرا که خیلی از صحنه‌های مجموعه هزاردستان حذف شد. به یاد دارم برای صحنه‌هایی ما چهار ساعت تصویر گرفته بودیم، اما فقط یک ربع پخش شد. شاید اگر الان این مجموعه پخش می‌شد تا این حد حذف نمی‌شد.

ضابطیان: چقدر افسوس بخوریم که دیگر اثری مثل هزاردستان ساخته نمی‌شود

منصور ضابطیان، منتقد درباره مجموعه هزاردستان گفت: به نظرم کارهای علی حاتمی در سینما و تلویزیون برند خودش را دارد. همانطور که یک طراح معروف یک لباس را طراحی می‌کند و لباس طراحی شده به نام خودش است، کارهای علی حاتمی هم این طور است و همه به نام او می‌شناسند. هزاردستان مجموعه ماندگار و منحصر به فرد علی حاتمی است. گرچه ۲۰ سال از ساخت این مجموعه

گذشته، اما هنوز به عنوان یک منبع می‌توان به آن مراجعه کرد.

وی ادامه داد: کارگردانی و گرفتن بازی از بازیگران علی حاتمی منحصر به فرد بود. هیچ کس شبیه او نبود. او خودش بود. زنده یاد حاتمی در نویسندگی و کارگردانی ویژگی‌های خودش را داشت. جزو معدود کارگردانانی بود که وقتی فیلمنامه آن را می‌خواندید لذت می‌برید. باید یک فیلمنامه خیلی قوی باشد تا تنها با خواندن آن لذت ببری و این ویژگی علی حاتمی بود. همیشه دیالوگ‌هایی که علی حاتمی می‌نوشت، آهنگین بود و میزانشن‌هایش خیلی خوب بود.

این منتقد خاطرنشان ساخت: هزارستان فقط به لحاظ تاریخ اهمیت ندارد، گرچه این ویژگی هم غیر قابل انکار نیست، اما نگاه شاعرانه او به تاریخ خیلی اهمیت دارد و همین مسئله آثارش را برجسته‌تر می‌کند، حتی دیالوگ آدم‌های بد قصه هم آهنگ خودش را داشت.

ضابطیان یادآور شد: چقدر باید افسوس بخوریم که دیگر کارهایی مثل هزارستان ساخته نمی‌شود. به یاد دارم زمانی که مجموعه هزارستان پخش می‌شد برخی در مطبوعات به شکل اغراق آمیز نقد منفی می‌کردند. شاید اگر ۲۰ سال صبر می‌کردیم، متوجه ارزش‌های مجموعه هزارستان می‌شدیم و بعد این گونه درباره این سریال فاخر نظر نمی‌دادیم.

*فاطمه عودباشی